

ZRÍNYI - DOLGOZATOK

III. [1986]

KLANICZAY TIBOR

A Zrínyi-kritikai kiadás 1957. évi tervezete

/Készült az MTA Irodalomtörténeti Intézetében, megvitatták
1957. október 11-én/

Az alább közreadott tervezet gépiratát Zrínyi-szeminariumunk Klaniczay Tibortól kapta 1983. július 13-án. Ahogy a Zrínyi-könyvtár 1985-ben megjelent I. kötete 59. lapján fogalmaztunk: "ránk testálta". A harminc évvel ezelőtti dokumentumot nemcsak tudománytörténeti értéke, hanem remélhető ösztönző hatása miatt is fontosnak tartjuk közreadni. A harminc év elteltével is megvalósulásra váró Zrínyi-kritikai kiadás első tervezete máig érvényesen jelöli ki a legfontosabb megoldandó feladatokat; akik majd véghezvivői lehetnek, biztosan támaszkodhatnak az itt leszögezett alapelvekre. Bizonyíthatja ezt máris a Zrínyi Könyvtár I. és sajtó alatt lévő II-III. kötete, a Zrínyi nemzetközi hírnevét megvilágító soknyelvű egykori nyomtatványok /főként relationék/ feldolgozásának megindulása, illetve az itáliai Sdrin család leszármazottainak birtokában lévő dokumentumok felderítése. De figyelembe kell venni természetesen azokat az új eredményeket és tapasztalatokat is, amelyek azóta a hazai és a nemzetközi szövegkiadói gyakorlatban, ilyen típusu nagyszabású munkák előkészítésében felhalmozódtak.

A világirodalmi példák közül a Zrinyi-kutatás számára a Tasso-kritikai kiadás tervezete nyújthatja a legtöbb tanulságot. Ezért ragadjuk meg a lehetőséget, hogy az 1957-ben készült Zrinyi-kiadási terv mellé odaállítsuk a Tasso-életmű kritikai kiadásának legfrissebb tervezetét.

x

A régi magyar irodalmi osztály 1957 október 11-én megvitatta a Zrinyi-kritikai kiadás tervét Klaniczay Tibor előterjesztése alapján. A tervezethez hozzászóltak Pais Dezső, Eckhardt Sándor, Heckenast Gusztáv, Beczedy László, Csapodi Csaba, Borlász Jenő, Varjas Béla, Jenei Ferenc, Gerézdi Rabán és Pirnát Antal. A megbeszélés értelmében a Zrinyi-kiadás programja és problémái az alábbiakban foglalhatók össze.

A kritikai kiadás két nagy osztályra bomlana. Az első osztály tartalmazná Zrinyi műveit összesen négy kötetben. Ennek a résznek a terve már most pontosan kialakítható. A második osztályban lennének Zrinyi levelei és iratai, előreláthatólag szintén négy, esetleg még több kötetben. Itt a részletes kiadási terv csak később, az anyaggyűjtés előrehaladott szakaszában dolgozható majd ki. A Zrinyi műveit tartalmazó kötetek a következők.

I. Zrinyi költői művei

A versek kiadásának fő problémája a két rendelkezésre álló szövegforrásnak, vagyis a zágrábi kéziratnak és az 1651. évi kiadásnak a felülvizsgálata és annak megállapítása, hogy melyik áll közelebb a költőhöz. Ez egyuttal a Zrinyi-ritmus bonyolult kérdésének is az egyik kulcskérdése, hiszen ritmikai szempontból sem csekélyek az eltérések. A kiadás technikája csak az lehetne, hogy a két szöveg közül az egyiket kell főszövegként betűhíven közölni, míg a másik minden eltérése a lap alján mint variáns közlendő. Annak eldöntése azonban, hogy melyik szöveg kerüljön a főhelyre, alapos nyelvi és verselési vizsgálatok után lehetséges csak. A kötet szerkesztőjének ezirányú vizsgálatait feltétlenül alapos vita elé kell majd bocsátania, s ezután kerülhet csak sor a kötet összeállítására.

A kötet jegyzetanyagának tartalmaznia kell minden történeti utalásnak a magyarázatát, az eposzban szereplő személyek történeti eredetét, valamint azt, hogy Zrinyi honnan szerezte róluk való értesüléseit. A további kutatások megkönnyítése végett közölni kell Zrinyi forrásait, kivéve persze a világirodalom mintának tekintett nagy eposzait. A lírai versek forrásául szolgáló Marino- és más költemények szövege, valamint a szigetvári ostromra vonatkozó, Zrinyit megelőző s általa forrásul használt feldolgozások /Crnko-Budina, Krnarutić, Schesaeus, Zrinyi-album/ azonban helyett kell, hogy kapjanak a kötet appa-

rátusában.

Eldöntendő kérdés még, hogy a versek a Zrínyi által összeállított sorrendben vagy pedig szoros kronológiai rendben közöltessenek-e. De tekintve, hogy a versek száma az eposzon kívül nem sok, s a kronológiát megnyugtatóan ismerjük, mindkét megoldás egyaránt elfogadható.

Végül három irányban egészen új kutatásokat kell végezni. Meg kell kísérelni megtalálni a Zrínyi-levéltárat Bécsben, ami egyébként a kiadás minden kötete szempontjából egyformán fontos. Utána kell nézni annak, hogy megvan-e még a Daun frófok könyvtára a csehországi Vöttauban, ahonnan annak idején Zrínyi könyvei előkerültek. Mindkét helyen felbukkanhat esetleg eddig ismeretlen kézirat vagy a költői művek szempontjából fontos új adat. Továbbá utána kell nézni a bécsi Cosmerovi-nyomda működésének, mert hátha kiderül valami az 1651. évi kiadás hátteréből.

II. Zrínyi prózai művei

A négy nagy prózai munkán kívül ebben a kötetben kell közölni Zrínyi három fontos emlékiratát: a nádorságról szólót, a Montecuccolival polemizálót és a Kanizsáról s Zrínyi-Ujvárról írottat. A Tábori kis-tractá-val eddig helytelenül együtt közölt vázlatot a táborhelyek kérdéséről viszont a harmadik kötetbe kell helyezni a töredékek stb. közé. A művek az ismert időrendben közlendők.

A szöveg megállapítása e műveknél különösen bonyolult. Az eddigi kutatások szerint Zrinyi prózai műveinek másolatai mind a XVII. századvégi un. Bónis-féle másolatra mennek vissza. Ez a megállapítás gondosan ellenőrizendő, mert gyanus. Mindenesetre a kiadás alapjául a Bónis-féle másolatot kell venni, de kérdés, hogy a többi másolat csak szövegromlást vagy pedig variánst is tud-e szolgáltatni. A Bónis-féle másolat számos szövegromlását igyekezni kell helyreigazítani. Az Áfium-nál és a Kanizsáról szóló emlékiratnál a helyzet különösen bonyolult, mert ezeknél több egymástól független szöveg áll rendelkezésre. Az emlékirat esetében remélhetőleg meg lehet majd találni az eredeti kéziratot is Bécsben, de az Áfium szövegét a számos szöveg alapján filológiailag kell helyreállítani.

A prózai művek kiadásánál az egyik legfontosabb újdonság a források párhuzamos, lapalji közlése lesz. Mint ismeretes, Zrinyi prózai műveiben gyakran idegen műveket fordított vagy dolgozott át, a Vitéz hadnagy-nál pedig fokozottan. E források és alapszövegek nélkül Zrinyi művei helyesen nem érthetők.

A jegyzetekben kell majd közölni a latin szövegrészek fordításait, valamint azt a nagyszámu történeti adatot, mely Zrinyi egyes helyeinek megértéséhez szükséges. Sűrűn utalni kell majd Zrinyinek - a harmadik kötetben kiadásra kerülő - könyvjegyzeteire, és meg kell jelölni a nagyszámu idézet pontos forrását.

Ismeretes, hogy Négyesy László gondolt már a prózai művek kritikai kiadására s ennek alapelveiről értékes tanulmányban számolt be. Ebben azt is közölte, hogy a kiadás kézírata már készen van. Ez sohasem jelent meg, s a kézíratról semmit sem tudunk. Meg kell kísérelni ezt felkutatni.

III. Zrinyi jegyzetei, töredékei, kétes hitelű művei

A kötet tartalmát alkotná: a fiataalkori bécsi Szent László-beszéd, a 40-es évekből való bizonytalan hitelű két hadtudományi extractatus, a táborhelyekről szóló vázlat, Zrinyinek mások által feljegyzett s így nem pontosan megőrzött beszédei, könyvjegyzetei, valamint könyvtárának katalogusa. Ez a kötet fog a legtöbb novumot szolgáltatni, mert eddig még nem közölt dolgok is lesznek benne. Így például Zrinyi beszédeit egyik Zrinyi-kiadás sem közölte még, Zrinyinek Thuróczi krónikájába írott jegyzetei kiadatlanok stb. A kötetben belüli elrendezésre egyelőre még nem lehet javaslatot tenni, ez majd később fog kialakulni.

A szövegközlés e kötetnél nem jelent problémát, mert mindegyik felsorolt írásnak csak egyetlen szövege maradt fenn, melyet betűhíven közölni kell. Annál bonyolultabb az apparátus. Tisztázni kell ugyanis a művek hitelességének kérdését, vagy meghatározni a hitelesség fokát. A könyvjegyzeteket meg kell fejteni, s természetesen azokat könyvenként kell közölni, nem pedig témáik szerint,

ahogy azt Drasenovich pontatlan kiadása tette. Az egyes könyvjegyzetek megértése érdekében mindig bőven kell idézni az illető könyv ama helyéből, ahová Zrinyi jegyzetét illesztette.

Ennek a kötetnek a feladata a Zrinyi-könyvtár anyagának végre tisztességes feldolgozása. Mivel a Zrinyi jegyzékében meglévő könyveknek csak mintegy a harmada maradt fenn, a többi Zrinyi iródeákjának sajnos pontatlan és elnagyolt bibliográfiai leírásából kiindulva pontosan azonosítani kell. Ez sok esetben igen bonyolult feladat lesz.

E kötet számára különösen rejtegethet ujdonságokat a Zrinyi-levéltár, ha sikerül azt előkeríteni, valamint még inkább a vöttai Daun-könyvtár. Könnyen lehet, hogy a múlt század végén nem pontosan válogattak ki a vöttai könyvtárból Zrinyi könyveit, s még maradt ott belőlük,

IV. Kortársak Zrinyiről

Ez a negyedik kötet, mely Zrinyi műveinek amolyan függelékét alkotná, szokatlan kritikai kiadásaink gyakorlatában, de annál fontosabb. Végre egy helyre kellene összegyűjteni azt a nagyszámu korabeli magyar és külföldi irást, mely Zrinyivel foglalkozik s felbecsülhetetlen forrásanyagot nyújt. Persze ennek a gyűjtésnek bizonyos határt kell szabni, nem lehet például közölni valamennyi korabeli haditudósítást, melyekben minduntalan szerepel Zrinyi, de közölni kellene a vele foglalkozó egykoru vagy közvetlenül halála utáni irodalmi alkotások-

kat /magyar és idegen nyelvű verseket/, a halála alkal-
mával Magyarországon és külföldön mondott gyászbeszéde-
ket, a kortársak utleírásainak és emlékiratainak Zrinyi-
vel foglalkozó részét /Evlia Cselebi, Tollius, Bethlen
Miklós stb./, Eszterházy Pál kiadatlan Mars Hungaricus-
át, a Zrinyiről szóló német, francia, angol és olasz
műveket stb.

Eldöntendő kérdés még, hogy a szövegek milyen nyel-
ven legyenek közölve. Kézenfekvő s a legtermészetesebb
volna, hogy mindegyik a saját nyelvén /esetleg a törököt
kivéve/, de ez esetben nagyon megnehezítené ez a kuta-
tást, mert csak nyolc nyelven tudó kutatók tudnák a kőte-
tet használni. A bilingvis közlés ezen segítene, de nagy
helypazarlással is jár. Ezért valami közbeeső megoldást
kell majd választani: a verseket feltétlenül bilingvisen,
a magyar szerzőktől származó latin műveket szintén, de
a különböző egyéb idegen nyelveken való prózai közléseket
- kivéve, hogyha kiadatlan szövegről van szó - talán csak
magyar fordításban.

V. és a többi kötet. Zrinyi levelei és iratai

A Zrinyi-kiadásnak ez a második osztálya rejti ma-
gában a legtöbb problémát. Zrinyi esete itt lényegesen
különbözik más nagy magyar írókétől, mivel kora egyik
legjelentősebb államférfija volt. Magánlevél és hiva-
talos irat nála nem választható ketté; ez általában a

régebbi századokban általános. Hivatalos iratai néha a legizgalmasabb eredeti alkotásai, máskor tisztviselők fogalmazásai, melyeket ő csak aláírt. Egyes levelei csak kancelláriai előterjesztésekbe belefoglalva, s nyilván némileg megváltoztatva maradtak fenn, másoknak pedig csak a válaszlevele van meg. Éppen ezért össze kell gyűjteni nemcsak Zrinyi leveleit és a Zrinyihez írott leveleket, hanem minden általa kiadott, aláírt iratot, hadijelentést, gazdasági egyezséget, peres iratot stb. A gyűjtőmunka után fog csak kiderülni, hogy mindezt ki kell-e adni, vagy pedig az iratok bizonyos csoportjait nem. De eleve számolni kell a történettudomány igényeivel, mert nem lehet kívánni, hogy a történészek majd egy külön Zrinyi-iratkiadást szerkesszenek. Egyelőre az sem eldönthető, hogy az összes iratot egységes kronológiai rendben vagy pedig bizonyos műfaji csoportokban kell-e majd kiadni.

A levelek és iratok kiadásánál a szokásos módszert kell követni, vagyis a fordítások mellőzendők, viszont minden irat előtt regesztának kell állnia.

Ezen a területen magyarán hazai és külföldi gyűjtőmunkát kell végezni. Elsősorban Bécsben meg kell keresni a Zrinyi-levéltárat, de össze kell gyűjteni a különböző hivatalos szervek levéltáraiban a Zrinyitől származó iratokat. Ugyanígy kell eljárni a hazai gyűjteményekben is, mert eddig mindig csak a leveleket keresték, de az iratokat mellőzték. Kutatásokat kell végezni Velencében, ahol biztosan vannak Zrinyitől származó levelek a Signoria

levéltárában; ezekre az irodalom már utalt, de kiadva nincsenek. Remélhető, hogy meg lehet találni a Zrinyi család olasz ágának, a Sdrin családnak a levéltárát, amely állítólag a háboru után a velencei állami levéltárba került. Itt elsőrangban fontos leletekre lehetne számítani, mert a család magyar és olasz ága sűrű érintkezésben állt egymással. Meg kell szerezni a párizsi külügyi levéltárban lévő Zrinyi-levélmásolatokat, valamint kutatni kell egyes osztrák és cseh főúri levéltárakban (Lobkovitz, Auersperg stb.).

A kutatás legfontosabb területe Horvátország. Itt annyi a tennivaló, hogy azt a hazai kutatók kiutazásokkal nem oldhatják meg. Feltétlenül szükséges ezért, hogy a vállalkozásba egy horvát kutató is bevonassék. A horvát egyházi, családi és városi levéltárakban ugyanis Zrinyi báni funkciójánál fogva garmadával vannak Zrinyi-iratok, tulnyomórészen kiadatlanok. Egyébként is probléma a horvát nyelvű iratok közlése, s ez is szükségessé teszi egy horvát kutató részvételét. Ezzel kapcsolatban felvetődött, hogy a Zrinyi-iratok sorozatát nem lenne-e jó közös magyar-horvát kiadványként megjelentetni, mert a kiadásnak ez az osztálya a horvátokat éppenannyira érdekli, mint minket. Ez esetben két nyelvű regesztákat kellene alkalmazni, s így a horvát szövegek a magyar, a magyar nyelvűek pedig a horvát kutatók számára válnának megközelíthetőkké.